

Guy de Maupassanti novellid Eestis XX sajandi algupoolel

Tõlked ja retseptatsioon läbi dekadentsi prisma

KAIA SISASK

Viimasel ajal on üsna palju uuritud Lääne-Euroopa modernsete kunsti- ja kirjandusvoolude Eestisse toomist XX sajandi alguses kui eelkõige Noor-Eesti programmi tegevust (nt Monticelli 2006, 2008; Ploom 2005; Hinrikus jt 2017). Vähem on pööratud tähelepanu protsessile, mille käigus Euroopa kirjandustes toimuv jõudis eesti kultuuri ajalehtede ja ajakirjade kaudu, olgu siis tõlgete või tutvustuste kujul. Nii oldi XX sajandi alguses ka ilma Noor-Eestita arvukate päevalehtede, kuukirjade, pereajakirjade ja muu ajakirjanduse vahendusel teadlikud paljudest Euroopa dekadentsikultuuriga seostatavatest kirjanikest, nagu Oscar Wilde, Joris-Karl Huysmans, Octave Mirbeau, Paul Verlaine, Charles Baudelaire jt. Muidugi tegid ajalehtedele kaastööd ka noorestlased, kuid mitte ainult. Vaatamata sellele, et perioodilistes väljaannetes oli tõlgete ilmumise eesmärk esmajärjekorras meelelahutuslik, ei välis- tanud see missiooni lugejat harida, samuti oli nende tõlgete lugejaskond laiem kui raamatuna ilmuvatel teostel. XX sajandi esimesel kahel aastakümnel püüdis mitu suuremat ajalehte (nt Postimees ja Uus Aeg) üksteist üle trumbata oma jutunurkade kvantiteedi ja kvaliteediga, sagedased olid vaidlused tõlgitavate juttude kirjandusliku väärtuse ja sobivuse üle kohalikule lugejale.¹

Käesolev artikkel käsitleb Guy de Maupassanti novellide tõlkimist ja retseptiooni aastatel 1900–1939, alates varaseimatest eestindustest. Eesmärk on vaadelda tollases üldiselt realistliku dominandiga eesti kultuuris² seiku, mida võib seostada dekadentsikultuuriga, ning ühtaegu illustreerida tõsiasja, et maailmakirjandust tutvustatakse esmalt lühivormide kaudu: novellid, jutustused või katkendid romaanidest, mis hiljem jõuavad novellikogumikesse või sama autori romaanide täistõlgeteni. Arvata võib, et pikemate, raamatuna ilmuvate tõlgeteni jõutigi sageli tänu teose või autori ajakirjanduse vahendusel tekkinud tuntusele.

Euroopa *fin de siècle*'i jõudmisega Eestisse langeb kokku Maupassanti novellide väga tihe tõlkimine. Maupassanti võib pidada lausa eesti ajalehtede lemmikuks ja

¹ 1900. aasta lõpul kirjutas ajaleht Postimees: „Ilukirjandusest katsub toimetus ainult niisuguseid töösid tuua, millel tõesti luule väärtus on” (Tõnisson 1900). Lühendi Nn. (1904) all kirjutav autor nimetas aga just Uut Aega ajaleheks, mis on lühikese aja jooksul rohkem nii algupäraseid jutte kui ka kuulsate kirjanike heade tööde tõlkeid avaldanud kui Postimees kogu Tõnissoni juhatuse ajal. Postimees tõi ära Johannes Semperi (1914) ülevaate 1913. aasta tõlkekirjandusest, mille Semper esitas Noor-Eesti kirjanduslikul koosolekul. Ta olevat seal tauninud kirjastajaid, kes ostavad vanad ja halvad ajalehtede jutulisid ära ja annavad neid raamatutena välja. Postimees küll püüdvat anda lugejatele kirjandusväärtuslikku jutulisa, aga võitlevat sealjuures suurte raskustega.

² Realismist kui eesti kirjanduse dominandist on kirjutanud Tiit Hennoste (1993: 73).

seda juba XX sajandi algusaastatest peale, põhjuseks küllap tema novellide intrigeerivus ja emotsionaalne mõjuvus, samas realistlik stiil, mis ei oota lugejalt rafineeritud (dekadentlikke) maitse-eelistusi. Maupassanti otseselt dekadendiks nimetada oleks liialdus, traditsiooniliselt paigutatakse tema looming pigem realismi alla, kuid ajastu mentaliteedile omaselt võib seal tuvastada mitmeid dekadentlike jooni. Tema loomeperiood langeb kokku dekadentide tegevusajaga ja tal on palju dekadentidega sarnaseid teemasid: neuroos, hüsteeria, hüpnotism, meelemürgid, ja hoiakuid: schopenhauerism, kodanlusevaenulikkus, misogüünia jne (Cogny 1981). Maupassanti loomingu üks osa on õudusjutud, millele juba iseenesest on omane mõningane dekadentlikkus.

Kuigi Maupassanti novellid pole sugugi „kodanlikku maitset rahuldav ajaviitežanr” (Cassagne 1998: 207), on neil eesti ajalehtedes pigem meeelahutuslik iseloom ning mõnikord võib Maupassanti tõlkeid leida koos puhta ajaviitekirjandusega (seda just pereajakirjades, nagu Perekonnaleht ja Eesti Kodu). Samas leidub ajakirjanduses ka Maupassanti loomingu põhjalikke ja asjatundlikke käsitlusi, mis ei vaatle seda kui meeelahutuskirjandust. Samuti kuulub Maupassant Noor-Eesti huviorbiiti, olgu siis Johannes Aaviku keeleuuenduse või Friedebert Tuglase peenendatud realismi otsingute raames.³ Ehk nagu nenditi Postimehe artiklis „Kirjandusest. Guy de Maupassanti „Valitud jutud”” (1926): „Maupassant on kirjanik, keda loevad rahvaste laiemad kihid, kuid tema nõtke stiil on ka esteetidele vastuvõetav.” Nii pakub Maupassant võimalust eriilmeliseks retseptisiooniks vastavalt väljaannete või tutvustajate profiilile või huvidele.

Digari andmebaasist ja Eesti Kirjandusmuuseumi kartoteegist leiab ajavahemikus 1900–1939 Maupassanti novellide 122 avaldamiskorda nn laiatarbeajakirjanduses. Kui lisada neile kogumikes ilmunud novellid, on avaldamiskordi 182. Mitmeid novelle on avaldatud korduvalt või esineb üks novell eri tõlgetes, mistõttu on raske määrata nende täpset arvu. Kuid erinevaid novelle on eelnimetatud arvu hulgas ajalehtedes-ajakirjades vähemalt 75 ja koos kogumikega vähemalt 110. Maupassantil, kes oma kaasaegsete sõnul olevat kirjutanud nii pillava loomulikkusega, nagu Normandia õunapuu kasvatab õunu (Barthou 1920: 746), on kokku umbes 300 novelli ning on märkimisväärne, et vaadeldava perioodi jooksul tõlgiti neist eesti keelde üle kolmandiku.

Kunstniku kui dekadendi kuvand ajakirjanduses

Maupassanti isiku ja elu kirjelduste alusel, nii nagu need esinevad eesti ajalehtedes, on võimalik konstrueerida selle perioodi arusaama kunstnikust/kirjanikust üldiselt. Mõistagi tuleb võtta arvesse ajakirjanduse sensatsioonilembust, mis kaldub võimendamata autori ja tema teoste neid jooni, mida võib liigitada dekadentlikeks. Meelemürkidele ja vaimuhaigusele vastuvõtliku degenerandi kuvand laieneb paljudele

³ Aavik on rakendanud keeleuuendust Maupassanti novellide tõlkimisel, Maupassanti romaani „Pierre ja Jean” eessõna „Uurimus romaani” („Étude sur le roman”) on mõjutanud Tuglase käsitlust peenenenud realismist kui tõeluse illusiooni loomisest (vt lähemalt Sisask 2018).

tema kaasaegsetele kirjanikele. Sellistes käsitlustes aimub itaalia kriminoloogi ja frenoloogi Cesare Lombroso ja tema õpilase Max Nordau mõju, kelle nimed käivad ajakirjandusest läbi üsna sajandi algusest peale. Üks põhjalikem selleteemaline artikkel pärineb Eduard Laamanilt (1909), kes tutvustab Lombrosot kui pöördelist kriminalistika ja hingeteaduse ühendajat: Lombroso vaatleb kurjategijat kui ühiskondlikku tüüpi, anatoomilis-füsioloogilist olendit, ning eitab tole igasugust vaba tahtet. Põhjust kuritegelikele kalduvustele tulevat otsida inimese kujunemisloost ja pärilikkusest: oma füüsiliste ja loomumomaduste poolest on mõni inimene kurjategijaks sündinud.

Laaman juhib lugeja tähelepanu siiski ka Lombroso käsitluse ühe külgsusele, vastupidiselt ajakirjanikule, kirjanduskriitikule ja tõlkijale Ado Kalamehele (1921), kes ei kahtle, et kunstniku „degenereerumist” määrab just pärilikkus.⁴ Kalamees usub niisiis inimkäitumise determineeritusse ja vaid väga vähesel määral vabasse tahtesse. Peale jäävat tavaliselt „vale ellusuhtumine”, mis viivat kunstniku hukatusse. Maupassantil olevat mandumise geen pärit emalt. Mida suurem on kirjanik, seda suuremad olevat tal need „saatuslikud vead”. Tavaliselt ei ole sellistel inimestel järeltulijaid või kui on, siis alaväärtuslikud. Pealegi lõpetavat suur kunstnik oma elu ikkagi ühel või teisel vägivaldsel moel, „kas ristipuul, või revolvrüüulist, ehk habemenoa katse kaastegevusel (Jeesus, Weininger, Maupassant), ehk lihtsalt oma degeneeruva elukäiguga, milles igasugustel kihvtidel suur osa (Poe, Verlaine j. n. ed.)”. (Kalamees 10. X 1921)

Tihti esinesid ajakirjanduses just prantsuse kirjanikud allakäinud isiku näidena, nagu artiklites „Meelepettustest haschischijoovastuses” (1909), „Luuletajate iseäraldused” (1924) vms, kuna prantsuse kultuuril oli tollel perioodil – nagu kogu Euroopas, nii ka Eestis – tugev pahelisuse aura: saab ju kunstilis-kirjanduslik dekadentski alguse Prantsusmaalt XIX sajandi teisel poolel. Hoiaku poolest ei ole need artiklid siiski moraliseerivad, vaid pigem vägagi mõistvad ses suhtes, et paljud luuletajad tarvitavad oma fantaasia ergutamiseks kunstlikke abinõusid, nagu seda tegid juba Thomas De Quincey, Charles Baudelaire, Alfred de Musset, Théophile Gautier jt, kuigi neil tuli maksta selle eest oma mõistusega. „Hullumeelsena surnud Guy de Maupassant jõi eetrit, et oma loomisejõudu suurendada” (Luuletajate iseäraldused 1924). Sealjuures peetakse naeruväärseks, kui seda teevad andetud kirjanikud, ja ohtlikuks, kui tavainimesed sellest eeskujuga võtavad. Ehk nagu hoiatatakse Perekonnalehes: „Ka haschischijoovastuses võivad ainult suureandelised inimesed [---] luulelisi pilta näha, kuna igapäevasel surelikul hullude meelegujutuste metsik nõiapidu iga arusaamise ära segab ja naeruväärilistest ning pentsikutest kujutustest ainult tumeda mälestuse järele jätab” (Meelepettustest haschischijoovastuses 1909: 230).

Prantsuse kirjanduse seostamise pahelisusega viis eriti kaugele Aavik (1907a, 1907b) põhjalikus kolmeosalises artiklis „Prantsuse kirjanduse iseäraldused”. Aavik,

⁴ Pärilikkuse rõhutamises võib omakorda näha zolaliku naturalismi mõju. Émile Zola on üks varaseim ja kõige järjekindlamalt eesti keelde tõlgitud prantsuse autor XIX sajandi lõpul ja XX sajandi esimesel kümnendil, lisaks lühematele juttudele ka romaanidega. Tema suurromaan „Nana” tõlge ilmus aastal 1907 ja „Söekaevajad” annetena aastatel 1908–1910.

kes oli peamine dekadentsikultuuri tutvustaja Eestis XX sajandi alguses ja kelle puhul Tuglas (1960: 115) on tähendanud armastust kõige „bisarse ja paradoksaalse” vastu, esineb aga selgelt moralistina, leides, et kogu prantsuse kirjandus on olemuselt dekadentlik. Prantsuse kirjanikel puuduvat häbitunne ja sellist kergemeelsust omistab Aavik (1907a: 234) kogu prantsuse rahvale:

Prantsuse romaan – see on midagi eleganti, mis salongi järele lõhnab, midagi kerge-meelset, libesisulist, ebamoralilikku, roppu, mis noortele inimestele kahjulik on – see on aime, mis meil Prantsuse romani üle valitseb. [---] Suurel hulgal Prantsuse kirjanikkudel näib see täitsa puuduvat, mida meil häbitundmuseks nimetatakse. Nad kirjeldavad teatud asju ja nähtusi kõige suurema südamerahuga, nagu oleksivad need kõige igapäevasemad ja ilmasüütamad asjad. [---] Samasugune on kuulus novellist Maupassant, kelle suur osa uudisjutte muud ei ole kui libesisulised anekdodid. Nii-sugune kõlbline kergemeelsus näib terve Prantsuse rahva iseloomule omane olevat [---] Tõsi on, et Prantsuse romanid [---] väga sagedasti kõige läilamaks pornografiaks degenerereerivad, mis üksteist libesisulisuse ja roppuse poolest katsuvad üle lüüa.

Aaviku moraliseeriv hoiak tuli samal kombel ilmsiks tema hästi tuntud artiklis „Charles Baudelaire ja dekadentismus” „Noor-Eesti” I albumis, kus jäävad silma sellised adjektiivid nagu „ebaloomulik”, „patoloogiline”, „kunstlik”, „piinatud”, „närt-sinud”, „jälk”, „loomuvastane”, „kombevastane”, „libedasisuline”, „haiglane”, „mäda” (Aavik 1905). Siit paistab välja Aaviku ettevaatlikkus dekadentsikultuuri tutvustamisel noores, arenevas eesti kultuuris – küllap aimas ta ette sellega kaasnevaid probleeme ja kriitikat. Siiski võib kahelda Aaviku siiruses: Noor-Eesti algusaegadel polnud ta veel kindlasti tüdinenud „pohmeluslikust ja hõredast vaimulaadist”, mille üle ta kurtis hiljem.⁵ Võib arvata, et Aaviku tegelik soov oli tekitada lugejas huvi, teda intrigeerida, mitte eemale peletada. Ja mis mõjuks ahvatlevamalt kui näiline hukkamõist?

Umbes samal ajal oli moraliseeriv hoiak ka Johannes Semperil, kes vanemas eas meenutas, et tol ajal oli ta teadlikult opositsioonis igasuguse ilukirjandusega. Neil, kes pääsesid gümnaasiumi lõpuklassi, kustused tema sõnul sotsiaalpoliitilised huvid ja nad hakkasid lugema Maupassanti: „Maupassant – sellest sai „mossapan” – tähendas kõike lodevat, pornograafilist, väikekodanlikku, hirmsasti põlatavat” (Semper 1934).

Nooreestlaste soov näha Maupassanti eelkõige dekadendi ja mitte ühiskonna-kriitilise realistina on nende üldise programmi, Euroopa uute kirjandusvoolude tutvustamise raames mõistetav. Peenenenud realismi juurde jõudsid nooreestlased (eelkõige Tuglas) pigem rühmituse hilisemal perioodil, enne seda seostus realism nende jaoks valdavalt igava külarealismiga. Samas esineb ajakirjanduse veergudel ka

⁵ „On igatsus mingi uue, soliidima, tõsisema, aga ometi esteetiliselt peenemaitselise kirjanduse järele, kus muidugi võib ette tulla mänglevust, erootikat, kas või pornograafiatki. Peaks aga olema teine tagapõhi, teine hingelaad. Mingi romantismiga, koguni paiguti idealismiga käsitlet realism. Ja tehnika puhas, peen, kui võimalik virtuooslik. Kuid vastik on ulakas, cafélik, pohmeluslik ja seejuures hõre vaimulaad ühes lohaka tehnikaga.” (Aaviku kiri Tuglasele 11. VI 1922; vt Kultuurilugu kirjapeegli 1990: 154)

tendentsi läheneda ähmaste voolulooliste piirjoontega uuemale kirjandusele pigem realistlikult. Nt Postimehes kirjutas Mihkel Kampmaa, et ka „haige moraaliga”, „müstilise filosoofiaga” ja „vastuolulise esteetikaga” kirjandus tegeleb sellegipoolest sotsiaalse analüüsiga:

Kõik uue voolu müstikaline filosoofia, kõik tema iseenelele vasturääkiv esteetika, tema haige moral ei ole midagi muud, kui katse seltskondlist probleemi uuesti ette võtta [---] Meie näeme, et müstiklased ja estetlased niisama suure hoolega sotsialsete ülesannete kallale asuvad, nagu sotsioloogid ja realistid. (M. K. 13. III 1910)

Teisalt tunnistas Kampmaa, et sageli on raske vahet teha, „kus kodanlike paistete löikaja pilkekirjanik ära lõpeb ja kus selle seltskonna haige laps päale algab, kes ahnelt kõlvatusega-täidetud ja uimastavat õhku sisse hingab” (M. K. 17. III 1910).

Samamoodi nagu Stanisław Przybyszewski ja Mirbeau puhul, nii kõikus XX sajandi alguse Eestis Maupassanti retseptioon realistliku ja dekadentliku tõlgenduse vahel. Pika ja põhjaliku (ilmselt vene keelest tõlgitud) artikli „Guy de Maupassant” pühendas kirjanikule ajutiselt Eestis elav vene kirjanduskriitik Peeter Pilski (1925). Tegu on ühe erudeerituma Maupassanti-käsitlusega ajakirjanduse veergudel. Muu hulgas püüdis Pilski kaitsta Maupassanti süüdistuse eest, et tal puudub moraalne analüüs:

See on suur viga, mille on tekitanud puht väline ja üldine mulje. Ei saa nõus olla, et temal, kel oli nii terav filosoofiline, nii armuta psühholoogiline analüüs, oleks puudunud moraalne analüüs. Elu vasturääkivust, vaesust ja tühjust tundis Maupassant raskelt ja tunnetas selgelt. (Pilski 1925)

Abielurikkumise teema Maupassanti novellides ja tõlgete retseptioonis

Maupassanti looming jõudis XX sajandi alguses eesti lehelugejateni just abielurikkumise teemaga, mida ajakirjanduse kui žanri eripära ja sealset prantsuse kirjanduse kuvandit arvesse võttes võib vaadelda dekadentlikus võtmes. Ajalehed avaldasid müüginumbrite huvides eelkõige selliseid jutte, mis olid rahvale põnevad ja jõukohased lugeda. Aastal 1900 avaldas ajakiri Rahva Lõbu-Leht (nr 12), mis nagu pealkirigi näitab, oli mõeldud eelkõige kergeks lugemiseks, novelli „Simon'i isa” („Le Papa de Simon”), mis räägib poisist, keda vallaslapse staatuse tõttu koolis kiusatakse ja kellele üks kaastundlik sepp isaks lubab hakata. Samal aastal ilmus ajalehes Uus Aeg (nr 58) novell „Tuletukk” („La Buche”, Gui de Mopassan'i järele Anton Suurkask), kus ahjust välja kukkuv tuletukk hoiab ära planeeritava abielurikkumise. 1901. aastal ilmus samuti Rahva Lõbu-Lehes (nr 12) novell „Ennemuiste” („Jadis”), kus vanaema osutub moraalse seisukohtade poolest ehk armukeste pidamise küsimuses oma tütre tütre märgatavalt kergemeelsemaks. Aastal 1902 tõlkis J. Saar vene keelest Sakala lissasse (nr 34 ja 35) novelli „Ootamine” („L'Attente”), milles surev

naine palub notaril üles otsida oma poeg, kes on lahkunud kodust, kui on saanud teada, et tema emal on pärast isa surma olnud armusuhe. Abielurikkumise teemaliste juttude ilmekaim näide on novell „Asemik” („Le Remplaçant”, Õiguse hinnata kaasanne Kirjandus ja Teadus 1907, nr 4, tlk D[avid] Hint), milles notari naisel on tavaks kutsuda nägusat noort tragunit raha eest enda juurde „aega veetma”. Ükskord palub muude ülesannetega hõivatud tragun end ühel teisel sõduril asendada ning sestpeale on kummalgi sõduril oma kindel külastuspäev.

Abielurikkumisest räägib suur osa Maupassanti novelle, mis paneb nt Endise Kosjalehe artikli „Naisterahva uudishimu” (1930) autori muretsema Maupassanti halva mõju pärast 10–12-aastastele tüdrukutele, kelles tekkivat liiga vara seksuaalne uudishimu:

Eriti rikkalikku materjali sel alal pakub prantsuse kuulus kirjanik G. de Maupassant oma väikestes, haruldaselt huvitavates, novellides ja miniatüürides. Ühes niisuguses jutukeses kirjeldab ta, kuidas keegi viisakas daam uudishimu tõttu kopeerib lõbusa naise võtteid, meelitades läbi akna möödujaid meesterahvaid ja saavutades teatava efekti, andus meesterahvale, kes tema signaalile esimesena vastas.

Kui erudeeritumates käsitlustes, nagu Maupassanti teoste eessõnad (Linde 1915; Martinson 1925), rõhutati Maupassanti läbinägelikkust ühiskonna ja inimpsühholoogia kajastamisel, siis ajakirjanduses seostati tema isikut pidevalt lodevate elukommetega: armastusega „kõlbmata naisterahvaste vastu” (A. P. 1913) või vallaslastega, „keda nende vanaema asjata püüdis maha salata, sest nad on kõik tublid inimesed ja austavad oma isa mälestust, kuigi nad tema nime ei tohi kanda” (Guy de Maupassanti lapsed 1926) jne. Ajalehes Eesti Kirik süüdistati Maupassanti koguni ebatsensuurses sõnavaras. Nimelt arvustas Aleksander Leopold Raudkepp (1929) Madis Nurmiku kõlblusõpetuse lugemikku alg- ja täienduskoolidele „Vaimu ja valguse lapsed” järgnevalt: „Muidugi on raamatus ka lugusid ja luuletusi, millised peaksid välja jääma, näit. „Maksab palju” (Guy de Maupassant). Selles ettetulevale sõnale „lontrus” tõmbasin kohe kriipsu peale: ka sisult ei saa seda anda lastele ettelugemiseks.”

Hullumeelsuse ja surma teema Maupassanti novellides ja tõlgete retseptioonis

Ajakirjanduse veergudel sai Maupassantist enamasti degenerant, kes on vastuvõtlik meelemürkidele ja vaimuhaigusele. Tema mõningad elusündmused said omamoodi legendiks, mida korrati ikka ja jälle kogu vaadeldava perioodi jooksul. 13. oktoobril 1907 ilmus Perekonnalehes lühike artikkel „Maupassanti surm”.⁶ Seal kirjeldati, kuidas arst olevat käskinud Maupassanti teenril meeltesegaduses ja füüsilistes valudes vaevlevalt kirjanikult igaks juhuks revolver ära võtta. Teener võtnud siiski vaid

⁶ Maupassant suri aastal 1893, kuid tema surma üksikasjad avaldati ajakirjanduses hiljem.

revolvrist kuulid välja. Ühel hommikul olevat ta kuulnud Maupassanti toast lasku ja seejärel rõõmsat hõiskamist. Kui teener tuppa jooksis, leidnud ta Maupassanti suures ärevuses:

„Tule siia, tule,” karjus Maupassant; „kuul ei tapa mind! Mina olen kuulide eest kaitsitud. Mina lasin omale kuuli meele kohta, aga jäin ometi terveks. Ah sa ei usu seda? Vaata siia, pane tähele!” Ja kõige suuremas ärevuses tõstis ta revolvri otsa meelekohta juurde ning vajutas trikli peale. „Noh, kas usud nüüd, et mina kuulide vastu kaitsitud olen? Misgi asi ei tee minule viga. Mina võin oma kõri maha tõmmata ja verd ei tule mitte välja!” (Maupassanti surm 1907: 160)

Enne kui teener teda takistada jõudis, olevat Maupassant haaranud habemenoa ja oma kõri läbi lõiganud. Sellesse ta siiski veel ei surnud, kuid kuus kuud hiljem „peastis surm Pariisis kirjaniku vaevast”. Artikkel konstateeris lõpetuseks, et Maupassant olevat tihti öelnud, et sel päeval, kui ta oma mõistust segi tunneb minevat, teeb ta endale otsa peale. „Ta teadis seda. Ta nägi oma otsa ette. Ta püüdis selle käest peaseda. Sel hommikul oli ta viimase lootuse kaotanud. Nii jõudis see kole ots kätte.” (Maupassanti surm 1907: 160)

Seesama lugu avaldati peaaegu samasuguses sõnastuses 1923. aastal Esmaspäeval, kus see algab sõnadega: „Õudsem kui Vene kirjaniku Puškini surm, oli Prantsuse kirjaniku Maupassanti elu lõpp” (H. 1923). Kaks aastat hiljem võeti teema üles samuti Esmaspäeva artiklis „Maupassant'i hullumeelsus ja surm” (1925): „Prantsuse kirjanik Maupassant märkas enese nõdrameelseks jäämist kaunis varakult. Ta tegi otsuseks enne päris hulluks jäämist lõpetada oma elu.” Sarnaseid artikleid võib leida ka 1930. aastatest. Näiteks arutles Hans Schlosser artiklis „Geniaalsus ja hullumeelsus” (1933) hingeliste haiguste ja loova jõu vahekorra üle ja nimetas Maupassanti silmahaigusest alanud vaimusegadust üpris mõistatuslikuks.

Maupassanti õudusjutte on sageli seostatud tema vaimuhaigusega, kuigi vastuväidete kohaselt polevat ta neid kunagi kirjutanud haiguse süvenemise perioodidel, pigem vastupidi (vt Steegmuller 1949). Need on teine liik jutte, mis kohe XX sajandi alguses eesti lugejani jõudsid, seda just Aaviku isiklikest eelistustest lähtuvate tõlgete kaudu. Aavikut huvitasid lisaks õudusele inimhinge keerdkäigud ja filosoofilised mõtisklused elu üle. 1902. aastal ilmusid Aaviku tõlkes „Hull” („Un fou”, Postimees, nr 193 ja 194) ja „Horla” (EÜS-i album VII).⁷ „Hull” on lugu kõrgest kohtuametnikust, kelle surma järel leitakse päevik, milles ta arutleb teemal, miks ei võiks inimene tappa inimest, kui loodus tapab inimesi kogu aeg. „Horlas” võtab mingi nähtamatu olend järk-järgult võimust peategelase üle, kuni too kaotab mõistuse. Ajalehe Uus Aeg kirjanduse rubriigis hurjutati prantsuse uuemaid kirjanikke, kes kirjeldavad oma juttudes nähtust, mille kohta arstidki veel oma otsust polevat langetanud, nimelt et inimese vaim kahestuvat, kui ta pea raske hoobi on saanud. Nii võtvat üks pool

⁷ Edgar Allan Poe ühe jutu tõlge on Maupassanti tõlgetest varasem, kuid ülejäänud tema loomingu tõlked on hilisemad. Juba 1879 ilmub omaette väljaandena Poe „Kuldpoornik” (Kirja pannud Paul Undritz), mis on õuduse sugemetega seiklusjutt, aga ajalehtedesse Poe nimi enne 1920. aastate keskpaika ei ilmu.

vaimu keha päeval oma võimusesse, teine pool öösel. Seetõttu tegevat inimene öösel vastupidiseid tegusid päevastele. „Mõne aja eest ilmus kusagil Eesti ajalehes sarnatse jutu [„Horla”] tõlge, kus jutu kangelasel päevane vaim auus oli, öösine aga kuritöösi ja roppusi naljasi tegi,” kirjutab artikli autor ja leidis, et igatahes ei oleks vaja olnud seda sonimist eesti keelde tõlkida, veel vähem üliõpilaste albumisse paigutada. „Meil on spiritistlasi ja usumäratsejaid muidugi üleliiga, nüüd tuuakse Horla vaimu-lõhe õpetus veel juurde, ilma et teaduslisest küljest sõnakestgi seletuseks juurde lisataks.” (Kirjandus. Eesti Üliõpilaste Seltsi album 1903)

Ajalehes Teataja ilmusid aastatel 1904–1905 viie Maupassanti novelli tõlked, mis samuti käsitlevad eelnimetatud teemasid. Novellis „Vee peal”⁸ („Sur leau”, Teataja 1904, nr 81, tlk -ik. [Johannes Aavik])⁹ tõstetakse pinnale ankruketi külge kinni jäänud vana naise laip. Novellis „Surnuaial” („La Morte”, Teataja 1904, nr 51, tlk K[onstantin] Kokla) tulevad surnud hauast välja ja kirjutavad hauaplaatidele sealse ilustatud jutu asemele tõde iseenda kohta. Jutustaja armastatud naine kustutab oma hauakivilt ära kirja „Ta armastas ja teda armastati” ja kirjutab asemele, et ta läks vihmasel öhtul välja armukesega kohtuma, külmetas ja suri ära. Novelli „Öösel” (Teataja lisaleht, 15. V 1904) alapealkiri on „Košmaar”: öine jalutuskäik Pariisis muutub ühtäkki painavaks ja unenäoliseks; peategelane tahab pilkases pimeduses veenduda, kas vähemalt Seine'i jõgi on veel alles, ja upub sellesse. „Nõdrameelses” („La Folle”, Teataja 1905, nr 191, tlk J. A. [Johannes Aavik]) viivad preislased Prantsuse-Preisi sõja ajal hullu naise metsa ja hundid söövad ta ära. „Erguhaiges” („Le Tic”, Teataja 1905, nr 168) maetakse peretütar eksikombel elusalt, tema isa teener tuleb öösel hauda rüüstama ja löikab tal sõrmuse kättesaamiseks sõrme maha. Tüdruk pääseb hauast välja ja läheb koju, hauaröövel aga sureb ehmatuses.

Läbi aegade kõige tõlgitud Maupassanti novell on „Hirm” („La Peur”), mida on tõlkinud vähemalt viis (võib-olla kuus) tõlkijat: [Johan] Jans, O. Weber, -ts [Arnold Peets], Kusta Martinson, Johannes Aavik ja üks anonüümne tõlkija. Seda on avaldatud üheksa korda erinevates ajalehtedes ja ka kogumikus „Hirmu ja õuduse jutud. XVII” (1926). Lugu räägib sellest, et tõelist hirmu ei tunta kindla ohu ees, näiteks tormisel merel, vaid see on seotud millegi seletamatuga, surma kohalolu tajuga.

Kui välja arvata 1901. aastal ilmunud T. M. Franzdorfi jutukogu „Siin on õnn”, mis sisaldab Maupassanti novelli „Le Bonheur” romantilist adaptatsiooni („Seal on Õnn”, Prantsuse kirjaniku G. Muapasseni jutukene), siis hakkasid Maupassanti novellid kogumikesse jõudma alates 1914. aastast, alates just „Hirmu ja õuduse juttudest” (ilmus 1914–1928). Sarja II köites (1914) on Maupassanti novell „Õine jõesõit” („Sur leau”), VI köites (1916) „Nägemus” („Apparition”), mõlemad Aaviku tõlkes, XI köites (1919) „Kes teab” („Qui sait?”) August Annisti tõlkes. Eespool mainitud XVII köide on Maupassanti erinumber, kus lisaks „Horlale” ja „Hirmule” ilmusid novellid „Juuksed” („La Chevelure”), „Surnu juures” („Auprès d'un mort”), „Öö” („La Nuit”), „Käsi” („La Main”) ja „Koledus” („L'Horrible”). Päevalehes selgitas Aavik (1926) põhjalikult „Hirmu ja õuduse juttude” valikuprintsiipe ja seal

⁸ Mitte ajada segi samanimelise reisikirjaga, mis ilmus eraldi kaante vahel (Maupassant 1929).

⁹ Pseudonüüme on tuvastatud eesti biograafilise andmebaasi (ISIK) järgi.

teostatavat keeleuendust. Selleks ajaks oli sarjas ilmunud 17 köidet ja Aaviku märkus, et köidete I–VIII trükid on ammu otsas, näitab nende menu. Samas suhtuvat Aaviku sõnul paljud sellesse sarja ükskõikselts või koguni tõrjuvalt, mis tulenevat eelarvamusest:

[---] võib-olla mõjub siin eksitavalt seeria päälkiri „Hirmu ja õuduse jutud”: see tekitab vahest mõnedes arvamise, et siin on tegemist kirjanduslikult väheväärtuslike ja labaste röövljuttudega. Ometi on asi otse vastupidi: „Hirmu ja õuduse jutud” on üldiselt kõige peenemaid ja kirjanduslikult väärtuslikumaid jutte. (Aavik 1926)

Kirjandus liigubki Aaviku (1926) sõnul kahe tendentsi vahel: „võimalikult tõenäitliku reaalelu esitamine ja iseäralise, harukordse, eriskummalise kujutus”. Aaviku meelet on realistlik kujutamine palju lihtsam kui fantastiline, sest just salapärase ja harukordsete nähtuste kujutamine nõuab leidlikku fantaasiat ja peent stiili, selleks et see oleks usutav ja sugestiivne. Realism kirjanduses üksi ei rahulda:

Harilik igapäevane elu, milles iseüks ise kinni, ja selle kujutamine tüütab viimati. Inimene loomulikumalt otsib kirjandusest seda, mida igapäevane elu ei paku, midagi erakordist, iseäralist, salapärast, koguni üliloomulikku, et vähemalt fantaasia kaudu elada teissuguses, huvitavamas, üllatavamas maailmas. Sellest romantism, sellest fantastika, sellest hirmu ja õuduse jutt. Sellele tungile on järele annud kõik fantaasiaga kirjanikud, ja mitte üksi välisilma kirjanduses, vaid ka meil, nimelt meil nii lugupeetud kirjanik, kui Friedebert Tuglas, kelle toodangu enamik kuulub romantilisse ja fantastilisse liiki, sest eks ole ju õuduse jutud ta fantastilised novellid „Maailma lõpus”, „Kuldne rõngas”, „Merineidis”, „Kangastus” ja „Õhk on täis kirge”. Ja kuigi oleme äärmiselt rahvuslased, tunnustagem siiski, et Poe, Maupassanti ja Turgenjevi õuduse jutud pole mitte väga palju madalamal Tuglase omist, mida viimaseid meil loetakse nii suure huviga. (Aavik 1926)

Aavik kinnitas, et teoste sisuline külg on toimetajale ja väljaandjale alati tähtsam olnud kui keeleline: „Seepärast on sisu valikut toimetet äärmise huvi ja hoolisusega ja tõlked on püütud teha (resp. redigeerida) võimaliku hoolikusega täpsuse ja stiililise peensuse ning keelilise korrektsuse suhtes.” Kuid samas selgitas Aavik, miks ta praktiseerib keeleuendust just fantastilistes juttudes. Sedalaadi juttudes kahjustavat see kõige vähem juttude puhtkirjanduslikku külge; ebaharilikule sisule võivat vastata ka ebaharilik keel. „Igatahes fantastlikus jutus eksitab keele ebaharilikkus ja uudus vähem kui realistlikus novellis või, veel enam, lustmängus või draamas.” (Aavik 1926)

Sõja ja maaelu teema Maupassanti novellides ja tõlgete retseptioonis

Kolmas teema Maupassanti novellides on sõjajutud, mille tõlkimine hoogustus nii 1905. aastal kui ka Esimese maailmasõja päevil. Kui tundub, et just kaks eespool käsitletud jutuliiki on seostatavad dekadentsiga, võib siiski ka Maupassanti loomingu esinevat sõjameest näha dekadentlikus võtmes: tema sõjajutud räägivad alati mandunud mehelikkusest, desertööridest vms. Näiteks hävitas Maupassanti arvates Prantsuse-Preisi sõda traditsioonilise maskuliinsuse: mehised mehed tapeti, nii füüsiliselt kui ka kujundlikult. Mehelikkus, heteroseksuaalsus, jõud ja energia asendusid mehelikkuse kriisi ja seksuaalse identiteedi kriisiga. (Patrick 1998: 17–25) Eesti retseptioonis sellist käsitlust ei kohta.

1911. aastal avaldas Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus Maupassanti krestomaatilise novelli „Boule de Suif” tõlke pealkirjaga „Rasvanuudel”, mis räägib patriootilisest prostituudist Prantsuse-Preisi sõja päevil – tõlget nimetab Bernhard Linde (1915) „Sõjajuttude” kogumiku eessõnas ütle mata viletsaks. 1915. aastal ilmusid mitmed sõjajutud eri ajalehtedes, nt „Vangid” („Les Prisonniers”, Hää, nr 51–55), „Kaks sõpra” („Deux amis”, Ilukirjandus ja Teadus, nr 17, vabalt tõlkinud Marje Vasar Pedajas) ja „Ema Sauvage” („La Mère Sauvage”, Ilukirjandus ja Teadus, nr 13, vabalt tõlkinud Marje Vasar Pedajas). Samal aastal ilmus Noor-Eesti Kirjastuses eraldi kolme novelliga kogumik „Sõjajutud” (tlk Kusta Martinson, eessõna Bernhard Linde), kus esinevad needsamad kolm novelli – millegipärast valis Martinson just need, hiljuti ajakirjanduses ilmunud lood oma uustõlgeteks, kuigi sõjajutte on Maupassantil hulganisti teisigi. Ka „Valitud juttudes” (samuti tlk Kusta Martinson) on novelle, kus taustaks on Prantsuse-Preisi sõda (vt allpool).

Sõjajuttudest on kõige rohkem eesti keelde tõlgitud Walter Schnaffsi lugu, novelli Preisi sõdurist, kes jääb taganenud kaaslastest maha vaenulikule territooriumile ja tahab end oma naha päästmiseks vangi anda, leidmata selleks aga võimalust. Seda on tõlgitud kuus korda (D[avid] Hint venekeelse tõlke järele, I. L. [Jaan Lossmann], Kusta Martinson ja kolm anonüümset tõlget), ilmumisaastateks 1905, 1907 (2 korda), 1914, 1915 ja (kogumikus) 1925.¹⁰ Novellis on mandunud ja võitlustahte minetanud Preisi, mitte Prantsuse sõdur, mis näitab Maupassanti suhtumist sõjaväelastesse üldiselt. Ka teiste sõjajuttude põhjal otsustades on Maupassanti seisukoht, et Prantsuse-Preisi sõda oli traagiline mõlema maa jaoks ja et seni kuni riikidel on sõjakad valitsused, kestavad ka sõjad. Mingit heroilisust tal seetõttu selle teemaga ei kaasne. Kui keegi näitab üles patriotismi või vaprust, on need pigem naised, nagu prostituut Rasvarull ja ema Sauvage, kuigi viimase puhul (ta paneb põlema küüni, kuhu on Preisi sõdurid magama saatnud) võib tegu olla lihtsalt isikliku kättemaksuga.

Eesti retseptioonis pole siinkirjutaja andmetel viidatud sõdurite degenerereerumisele, küll aga degenerereerunud talupojale Maupassanti loomingu. Vaba Sõna kirjutas Tartu Ülikooli ruumides toimunud Prantsuse Teadusliku Instituudi korraldatud

¹⁰ Novelli pealkiri tõlgetes varieerub: „Walter Schnaffsi kangelastegu”, „Walter Schnaffsi juhtumised sõjaväljal”, „Walter Schnaffsi juhtumine”, „Walter Schnaffsi juhtumised” (2 korda), „Walter Schnaffsi avantüür”.

loengust prantsuse talupoja teemal, kus muu hulgas olevat nenditud, et suured prantsuse kirjanikud Zola ja Maupassant ei tunne prantsuse talupoega. Nende teostes esinev prantsuse talupoeg polevat võetud elust, „vaid see on kirjaniku fantaasiast võrsunud monstrum, kes ei kohku tapmast oma isa, ema, lapsi”. „Tegelik” prantsuse talupoeg aga olevat patrioot, mitte selline, kes teeb ilusaid sõnu ja fraase: „Ta ei ülista oma isamaad mitte ilukõnedes, vaid tegudes”. (Prantsuse talupoeg maailmasõjas 1934)

Talupojajuttudeks võib nimetada suurt osa Maupassanti novelle. Ta kujutab Normandia talupoegi nt sellistes eesti keelde tõlgitud novellides nagu „Vaadike” („Le Petit Fût”), „Nöör” („La Ficelle”), „Bellehomme'i isanda loom” („La Bête à maît' Belhomme”), „Toine”, „Kukk laulis” („Un coq chanta”), „Onu Amable” („Le Père Amable”), „Santide ema” („La Mère aux monstres”), „Vanamees” („Le Vieux”), „Hautot isa ja poeg” („Hautot père et fils”) jt. Sageli on need samal ajal sõjajutud, juhul kui kohtumine Preisi sõduritega toimub mõnes Prantsuse maa-kohas. „Valitud juttude” eessõnas kirjutab Martinson (1925: 4), et selles kogumikus on valik Maupassanti parimaid jutte, sh „ta paremaid talupojajutte, jutte Normandiast, mida [prantsuskeelse kogumiku koostaja] Prévost peab ta kõige paremaiks juttudeks üldse”.

Kui ühest küljest võib Maupassanti talupoega näha degenereerununa, nagu sellele viidatakse eespool mainitud Prantsuse Teadusliku Instituudi loengus, siis teisalt võivad nii talupojajutud kui ka muud Maupassanti novellid kutsuda hoopis pahelise linnaelu juurest eluterve maaelu juurde. Näiteks on perekonnalehes Kodu novelli „Üksildus” („Solitude”) esile tõstnud Jaan Kärner (1913: 5), kes hoiatab lugejat selle näitel linna kui üksilduse tekitaja eest. Maupassant olevat sellist üksildust väga peenelt kirjeldanud, kuid sealt kutsuvat sisehääli tagasi rikkumata loodusesse, „vaba sinise taeva alla ja põldude ning metsade värskesse õhku: seal leiame jälle iseendid, seal tunneme oma ühendust loodusega, tunneme endid osakese olevat sellest suurest jumalusest, mis kõiksuses vägevalt liigub”. Kärneri lähenemine illustreerib hästi tõsiasja, et Maupassanti novellide tõlgendus sõltub paljuski tõlgendajate isiklikest hoiakutest.

Maupassanti juttude väljaandjad ja tõlkijad

Kuigi Maupassanti novelle ilmus eri suunitlusega ajalehtedes-ajakirjades, avaldas siiski mõni teda rohkem kui teised. Novelliga „Walter Schnaffsi juhtumine” astus Maupassanti-tõlkijate areenile vene keele vahendusel David Hint perioodilises väljaandes Õigus (1907, nr 12). Tema tõlkes ilmusid sealsamas veel õiguse ja õiguse temaatikaga seostuvad „Laps” („L'Enfant”, Õigus 1907, nr 1), mis käsitleb lapsendamisküsimust, „Briljandid” („Les Bijoux”, 1907, nr 3), milles on tegu surnud naise briljandikollektsiooni müümise ja selle väärtusega, „Vendetta” („Une vendetta”, Õiguse hinnata kaasanne Kirjandus ja Teadus 1907, nr 13), mis kirjeldab ebatavalist kättemaksuviisi; lisaks „Asemik” („Le Remplaçant”, Õiguse hinnata kaasanne Kirjandus ja Teadus 1907, nr 4) ja „Mademoiselle Cocotte” (Õigus 1907, nr 18).

Arvestades prantsuse kirjanduse ja Maupassanti kuvandit tolle aja Eestis, on mõnevõrra naljakaski, et tema novellide avaldamisega paistavad silma just perelehed: Perekonnaleht¹¹ ja Eesti Kodu¹². Mõni seal avaldatud novellidest võib mõjuda lausa šokeerivalt. Perekonnalehes ilmus koguni kaheksa novelli: „Hea kaup” (1908, nr 41 ja 42, tlk E. Tätte), „Santide ema” („La Mère aux monstres”, 1908, nr 40 ja 41), „Vaadikene” („Le Petit Fût”, 1908, nr 46 ja 47, tlk A[leksander] Liblik), „Polkovniku mälestused” („Souvenir”, 1909, nr 21, tlk E. Tätte), „Proua Hermet” („Madame Hermet”, 1910, nr 11), „Juuksed” („La Chevelure”, 1912, nr 3, tlk Joh[annes] Niinas), „Ehe” („La Parure”, 1914, nr 17, tlk Gr... [Ado Grenzstein]) ja „Vihmavari” („Le Parapluie”, 1914, nr 30). Nii „Proua Hermet” kui ka „Juuksed” räägivad külastusest vaimuhaiglasse, kus viibivad väga õnnetu saatusega inimesed. Proua Hermet’ poeg on rougetesse suremas ja ema, kes muretseb oma välimuse pärast, ei julge minna tema surivoodile. Hiljem läheb ta süümepiinades hulluks ja arvab, et tal on näos augud. Novellis „Juuksed” on mees armunud parukasse ja öösiti oma hallutsinatsioonides on suhtes naisega, kellele need juuksed on kuulunud. „Santide ema” räägib naisest, kes end korsetiga kokku tõmmates sünnitab deformeerunud lapsi ja teenib laadal nende näitamisega raha.

Ajaleht Eesti Kodu avaldas kuue väga sünge novelli tõlked: „Kättemaksmine” („Une vendetta”, 1908, nr 13), „Surnu” („La Morte”, 1908, nr 12, tlk A. Liblik), „Hirm” („La Peur”, 1909, nr 14, tlk -ts [Arnold Peets]), „Enesetapmised” („Suicides”, 1910, nr 20, tlk M. Tammann), „Jalutuskäik” („Promenade”, 1910, nr 12, tlk M[arta] Reichenbach) ja „Hullumeelne” („La Folle”, 1911, nr 8, tlk F. K. [Ferdinand Karlson]), mille pealkirjad räägivad iseenese eest. Peale õuduse ja hullumeelsuse on neis esil enesetapu teema: novellis „Enesetapmised” leiab keskealine mees, et elu seisneb vaid tobedates illusioonides ja peagi on käes õudne vanadus, mistõttu ta ennast ära tapab. „Jalutuskäigus” läheb eluaeg üksildasena pimedas ruumis töötanud ametnik ühel öhtul Boulogne’i metsa jalutama ja nähes seal armunuid ja keevat elu, poob ennast puu otsa üles.

Neile väljaannetele järgnevad Külaline seitsme Maupassanti novelliga ja Vaba Sõna viiega (viimases kõik Kusta Martinsoni tõlked).

Maupassanti novellide jõudmisest kogumikesse on eespool osaliselt juttu olnud, kuid esitagem need siin kronoloogilises järjestuses: „Hirmu ja õuduse jutud” (1914, novell „Õine jõesõit”), „Sõjajutud” (1915, tlk Kusta Martinson, eessõna Bernhard Linde, Tartu: Noor-Eesti, novellid „Vangid”, „Kaks sõpra” ja „Ema Sauvage”), „Hirmu

¹¹ Perekonnaleht oli aastatel 1906–1916 Tallinnas ilmunud nädalakiri. Väljaanne oli Päevalehe kaasanne ja aastast 1910 Päevalehe eriväljaannete Aeg ja Koit kaasanne. Leht tutvustab ennast ajakirja Looming (1930, nr 10) reklaamikülgedel järgnevalt: „Iga number värvitrukis vähemalt 24 lehekülge. Huvitav pildiajakiri. Põnevad romaanid, haaravad jutud illustreeritult. Mõnus nali. [...] Hinnaodavus teeb tema igaühele kättesaadavaks.”

¹² Eesti Kodu nimetab ennast perekondlikuks kirjanduse, teaduse ja kunsti ajakirjaks ja paistab olevat olnud viljakas tõlkekirjanduse avaldaja. See hakkas ilmuma 1908. aastal. 26. jaanuaril 1909 kirjutab Päevaleht: „„Eesti Kodu” on oma esimesel aastal lahkemat vastuvõttu leidnud kui ükski teine Eesti jutuleht senini, sest tema lugejate arv [...] tõusis 4000 peale.” Eesti Kodu ilmus (vähemalt 1909. aastal) „kaks korda kuus raamatu kujul, 24 suurt kaheveerulist lehekülge, ilusa paberi peal rohkeste piltidega ilustatud [...]”.

ja õuduse jutud” (1916, novell „Nägemus”), „Prantsuse antoloogia. Valik novellid XIX aastasaja teiselt poolelt” (1918, koost, tlk ja eessõna A[ndrus] Saarest, Tartu: Noor-Eesti, novellid „Ühe talutüdruku elulugu” („Histoire d'une fille de ferme”) ja „Kukk laulis”), „Valitud jutud” 36 novelliga (tlk Kusta Martinson, vt tagapool), „Hirmu ja õuduse jutud” nr 17 (1926, tlk Johannes Aavik ja Otto Treu, 7 novelli: „Horla”, „Hirm”, „Juuksed”, „Surnu juures”, „Öö”, „Käsi” ja „Koledus”), „Nülitud käsi” (1929, tlk Otto Treu, Tartu: Loodus, 6 novelli: „Nülitud käsi” („La Main d'écorché”), „Chali” („Châli”), „Haud” („La Tombe”), „Tõsine lugu” („Histoire vraie”), „Tema?” („Lui?”), „Talunik” („Le Fermier”), „Õeksed Rondolid” (1930, tlk Aleksander Aspel, Tartu: Loodus, novellid „Õeksed Rondolid” („Les Sœurs Rondoli”), „Perenaine” („La Patronne”) ja „Riiv” („Le Verrou”). Nende hulgast on kolmel kogumikul saatesõnad: erinevalt Aavikust, kes järgib õudusjuttude valimisel ja tõlkimisel oma keeleuudenduse programmi, on Linde ja Martinsoni eessõnad neutraalselt ülevaatlikud ja lähenevad Maupassantile realistlikus võtmes kui inimhinge väärnähtuste kujutajale. „Valitud juttude” eessõnast saab kinnituse sellele, et 1920. aastate keskpaigaks oli Maupassant Eestis hästi tuntud autor, kes rahuldab kõige mitmekesisema kirjandusliku maitsega lugejaid, alates põnevust otsivatest kuni heast stiilist lugupidavateni:

Maupassanti nimi ei ole tundmata meie lugejaile. [...] Praegusega antakse aga võimalus eesti lugejale tutvuneda selle väljapaistva prantsuse kirjanikuga suurema kogu kaudu, mis sisaldab valiku ta kõige paremaid jutte. [...] Tema on kirjanik, keda loeb lai publik, kes põnevat armastab, kuid teda loeb häämeelega ka ta klassilisest stiilist lugupidav kirjanduslik eliit. Ühe sõnaga, Maupassant on saanud iga rahva kõigi kihide lugejaskonna lemmikuks. (Martinson 1925: 4–5)

Erinevalt „Sõjajuttudest” kajastati „Valitud juttude” ilmumist ajakirjanduses. Postimehes nimetati „Valitud jutte” seni kõige täielikumaks Maupassanti juttude kogumikuks, kust lugeja saavat kirjaniku kohta hea ülevaate. Artiklis väidetakse, et Kusta Martinson oli tõlkijana ka valiku tegemise taga. (Kirjandusest 1926) Tegelikult kasutas Martinson prantsuskeelset valikkogumikku „Contes choisis” (1900, Paris: Société d'éditions littéraires et artistiques), mille on eessõnastanud (ja ehk ka valiku teinud?) tuntud prantsuse kirjanik ja dramaturg Marcel Prévost, keda Martinson oma eessõnas korduvalt on maininud. Sama aasta lõpul kajastas seda kogumikku ka Vaba Maa (1926, nr 294), pidades seda tähtsaks raamatuks kooli- ja rahvaraamatu-kogudele.

Nendes artiklites ei analüüsita Maupassanti loomingut siiski lähemalt ja pigem kopeeritakse Martinsoni eessõna. Sestpeale, kui Maupassanti novellide tõlked hakkasid ilmuma kogumikena, vähenes ajakirjanduses nende arv ega saa jälgida temaatilist ühtsust.

Kõige viljakamad Maupassanti tõlkijad on Kusta Martinson, Otto Treu ja Johannes Aavik. Esimese puhul ilmneb hästi teekond üksikute novellide tõlkimisest ajalehtedele/ajakirjadele kuni kogumike ilmumiseni ning sama kirjaniku romaanide „Üks inimelu” (1927) ning „Pierre ja Jean” (1935) tõlkimiseni. Nimelt koondab Martinson oma teise tõlkekogumikku („Valitud jutud”) nii perioodikas kui ka varem

„Sõjajuttudes” ilmunud novellid, lisades olemasolevale üheksale 27 uut tõlget¹³. Treu on tõlkinud vähemalt 15 Maupassanti novelli, kuid ei ole neid kogumikku koondanud. Aavik on tõlkinud vähemalt üheksa novelli, millest osa ajakirjanduses ilmunuid on jõudnud „Hirmu ja õuduse juttudesse” ning 1929. aastal Maupassanti reisikirja „Vee pääl”.¹⁴

Ülejäänud tõlkijad on esindatud ühe või kahe novelliga. Üks tuntumaid prantsuse keelest tõlkijaid Marta Sillaots (Reichenbach) on tõlkinud novelli „Jalutuskäik” („Promenade”, 1910) ning hiljem romaani „Tugev kui surm” (1930).¹⁵ Mõistagi ei saa midagi täpsemat öelda anonüümsete tõlkijate kohta. Näiteks kirjutati Meie Maa artiklis „Nelisteist aastat neegripoissi” (1934) kellestki „veel poisikeseohtu noormehest” Wassili Wormsist, kes oli juba agar sulemees ja tegi Meie Maale pidevalt kaastööd mitmesugustel aladel: „Muu seas ilmus tema tõlkes vene keelest „Meie Maas” mitu Prantsuse kirjaniku Maupassant lühemat juttu.” Siin leitute hulgas pole Wormsi nime ühegi loo tõlkijana mainitud. Üldiselt on Maupassanti novellid tõlgitud originaalist, kuid esineb adaptatsioone ja üksikuid tõlkeid vene keele vahendusel (D. Hint, J. Saar).

Lõpetuseks

Maupassanti tõlkelugu toob hästi esile, kuidas tutvumine mõne suure Euroopa autoriga algab Eestis sageli lühivormist või katkendist, mis ilmuvad ajalehtedes või ajakirjades. Kui Maupassanti novelle avaldati ajalehtedes XX sajandi algusest peale, siis esimene romaani tõlge ilmus alles 1927. Kokkuvõttes on Maupassanti kuvand ja temaga seostatavad teemad kuni esimese iseseisvusaja lõpuni üsnagi ühtsed. Veel 1939. aastal võeti Tallinna Postis ilmunud artiklis „Nukker härg. Kuidas elas ja töötas Guy de Maupassant” üles kõik eespool mainitud teemad: kuidas kirjanik elas Pariisi ahvatlevas keerises ja soovis surra naisekäte vahel; kuidas ta oli teadlik igasuguste

¹³ „Vee pääl” („Sur l'eau”), „Tagasitulek” („Le Retour”), „Vaht” („Le Garde”), „Laevajäänus” („L'Épave”), „Mademoiselle Perle”, „Nõdrameelne naine” („La Folle”), „Pierrot”, „Merel” („En mer”), „Tombouctou”, „Maal” („Aux champs”), „Walter Schnaffsi avantüür” („L'Aventure de Walter Schnaffs”), „Denis”, „Nöör” („La Ficelle”), „Mu onu Jules” („Mon oncle Jules”), „Reisil” („En voyage”), „Väike vaat” („Le Petit Fût”), „Ehe” („La Parure”), „Vanamees” („Le Vieux”), „Ratsa” („À cheval”), „Varas” („Le Voleur”), „Toine”, „Hirm” („La Peur”), „Auk” („Le Trou”), „Invaliid” („L'Infirmes”), „Menuett” („Menuet”), „Soovitaja” („Vains conseils”), „Vendetta” („Une vendetta”).

¹⁴ Kuigi kultuuriajakirjandus Maupassanti vastu erilist huvi üles ei näidanud, on seda tõlget siiski arvustanud Marta Sillaots (1930: 244): „Järjest uusi aineid riivates, uusi mõttealasiid puudutades ja näiliselt sageli parimas tujus olles laseb autor ometi ikka ja jälle läbi paista sügavale-ulatuvat, parandamatut nukrust, hajutatamat elutühjuse ja -mõttetuse tunnet. See annab teosele ahistava ning lootusetu väljapääsematuse-meeleolu. Kuigi üksikuis osades kerge, ajuti kergemeelne, on „Vee pääl” tervikuna traagiliselt kurb raamat.”

¹⁵ Ta pidanuks tõlkima ka romaani „Bel-Ami”, mis jäi mingil põhjusel tegemata. Nimelt ilmus Päevalehes (1923, nr 4) teadaanne „ilmakirjanduse tõlgete võistlusest”, mille kuulutas välja Albert Orgi Kirjastus kokkuleppel Eesti Kirjanikkude Liidu juhatusel ja kus Sillaots pidanuks tõlkima „Bel-Ami” romaani. See küll ilmus, pealkirjaga „Ilus söber” (1931), kuid tõlkijaks on hoopis Erna Luisk.

meelemürkide mõjust, millega ta ennast turgutada tavatses; kuidas ta nägi hallutsinatsioonides oma teisikut; kuidas ta suri hullumajas ja (alles viimases järjekorras) kuidas ta oli hiilgav stilist, inimpsüühika tundja ja novellimeister.

Mis aga puutub erudeeritud retseptiooni ja Maupassanti kestvasse mõjusse eesti kirjandusele, siis Päevalehe erilehes Kirjandus-kunst-teadus kirjutab Tuglas (1921) Maupassanti realismiteooriast, mille too esitab romaani „Pierre et Jean” eessõnas. Tuglas tõstab esile Maupassanti mõtet, et „õiglaselt luua tähendab: anda täieliku tõelikkuse illusioon, ja sellepärast peaks anderikkaid realiste õigemini illusionistideks kutsuma” (Tuglas 1921: 3).¹⁶ See saab Tuglasele pidepunktiks peenenenud realismi otsinguil pärast Noor-Eesti äärmuslikumaid katsetusi. „„Igaüks meist loob eneselle maailma illusiooni,” ütleb ta [Maupassant], „illusiooni luulelise, sentimentaali, rõõmsa, melankoolse, mudase või õudse, – enese iseloomu järele. Kirjanikul pole muud eesmärki, kui seda illusiooni õiglaselt väljendada.”” (Tuglas 1921: 3) Ja nagu nendib Rein Veidemann (2005: 870), mõjutasid Maupassanti novellide eestindused eesti novellitraditsiooni kujunemist.

1939. aastal tegi August Annist ajakirjas Eesti Kirjandus kokkuvõtte iseseisvusajal välja antud tõlkeklassikast. Ta kiidab Eesti Kirjanduse Seltsi tegevust, leides, et just see kirjastus on esirinnas Euroopa väärtkirjanduse eestindamisel, nimetades muu hulgas Maupassanti „lühirilis-reisukirjanduslikku” jutustust „Vee pääl”. Siiski möönab ta erakirjastuste olulisust, pidades just XIX sajandi lõpu väliskirjandust selliseks, „mis massilisena on juba sobinud ka erakirjastajate ärihuvidele” (Annist 1939: 208).¹⁷ Maupassanti romaanide eestindamine jääb tõepoolest valdavalt 1930. aastatesse (erandiks „Üks inimelu”, mis on ilmunud 1927), millest võib järeldada, et ajakirjanduses loodud soodne pinnas on tekitanud kirjastuste ootuse kirjaniku pikeemate teoste positiivsele vastuvõtule.

Naaskem lõpetuseks Aaviku juurde. Vaatamata oma kriitikale Maupassanti teoste „libedasisulisuse” suhtes, paistab tema olevat esimene, kes artikli „Prantsuse kirjanduse iseäraldused” kolmandas osas kiidab Maupassanti teoste selget, lihtsat ja ilusat vormi ning nimetab teda üheks suurematest prantsuse stiilimeistritest. „Igatahes oleks väga soovitada, et Maupassant’i juttusid Eesti keelde tõlgitaks, need saaksivad mõnelegi heaks eeskujuks olema,” kirjutab Aavik (1907b). Edaspidine areng selles vallas näitab, et see soovitus on langenud viljakale pinnasele.

Artikkel on valminud tänu Eesti Teadusagentuuri rahastatud uurimisprojektile PRG1206 „Tõlkimine ajaloos, Eesti 1850–2010: tekstid, tegijad, institutsioonid ja praktikad”.

VEEBIVARAD

Digar. <https://www.digar.ee>

ISIK = Eesti biograafiline andmebaas. <https://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/>

¹⁶ „Pierre ja Jean” ilmus Kusta Martinsoni tõlkes alles 1935. aastal.

¹⁷ „Erakirjastustel on, enamasti kõik 1930-ndail aastail, ilmunud rohkesti [...] Maupassant’i (NE-I: „Üks inimelu”, „Valitud jutud”, EKK-I [Eesti Kirjastuse Kooperatiivil] „Pierre ja Jean”, „Loodusel” „Tugev kui surm”, „Ilus söber” jm.)” (Annist 1939: 209).

KIRJANDUS

- A. P. 1913.** Haigus ja edu. – Postimees 16. XI 1913, nr 265, lk 6.
- Aavik, Johannes 1905.** Charles Baudelaire ja dekadentism. – Noor-Eesti I. Tartu: Kirjanduse Sõprade Kirjastus, lk 194–196.
- Aavik, Johannes 1907a.** Prantsuse kirjanduse iseäraldused. – Uue Virulase lisa 16. VI, nr 36, lk 232–235.
- Aavik, Johannes 1907b.** Prantsuse kirjanduse iseäraldused. – Säde lisa 23. VI, nr 2, lk 8–11; 30. VI, nr 3, lk 17–19.
- Aavik, Johannes 1926.** „Hirmu ja õuduse jutud”. Üks maailmakirjanduse seeria. – Päevaleht 30. IX, nr 265, lk 4.
- Annist, August 1939.** Meie iseseisvusaegne tõlkeklassika ja Eesti Kirjanduse Selts. – Eesti Kirjandus, nr 5, lk 198–221.
- Barthou, Louis 1920.** Maupassant inédit – Autour d’ ”Une Vie”. – Revue des Deux Mondes, kd 59, nr 6, lk 746–775.
- Cassagne, Albert 1998.** La théorie de l’art chez les derniers romantiques et les premiers réalistes. Seyssel: Champ Vallon.
- Cogny, Pierre 1981.** Maupassant, écrivain de la décadence? – Flaubert et Maupassant: Écrivains normands. Toim Jean Pierrot, Joseph-Marc Bailbé. Presses universitaires de Rouen et du Havre, lk 197–205. <https://doi.org/10.4000/books.purh.8573>
- Guy de Maupassanti lapsed.** – Postimees 25. X 1926, nr 290, lk 5.
- H. 1923.** Maupassanti surm. – Esmaspäev 18. VI, nr 24, lk 5.
- Hennoste, Tiit 1993.** Hüpped modernismi poole: Eesti 20. sajandi kirjandusest Euroopa modernismi taustal. 3. loeng. Modernismi neli tulemist. – Vikerkaar, nr 12, lk 69–74.
- Hinrikus, Mirjam; Kass, Lola Annabel; Pählapuu, Liis 2017.** Kurja lilledelapsed. Eesti dekadentlik kunst. Tallinn: KUMU, Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.
- Kalamees, Ado 1921.** Traagiline kunstis ehk rahvusvahelised sõjamehed. – Kirjandus-kunst-teadus. Päevalehe erileht 3. X, nr 34, lk 1–3; 10. X, nr 35, lk 1–5; 17. X, nr 36, lk 2–3.
- Kirjandus.** Eesti Üliõpilaste Seltsi album. – Uus Aeg 25. XI 1903, nr 137, lk 2.
- Kirjandusest.** Guy de Maupassanti „Valitud jutud”. – Postimees 8. I 1926, nr 7, lk 5.
- Kultuurilugu kirjapeeglis.** Johannes Aaviku & Friedebert Tuglase kirjavahetus. Koost ja komment Helgi Vihma. Tallinn: Valgus, 1990.
- Kärner, Jaan 1913.** Kaks päeva Pühajärvel. – Kodu 1. III, nr 3, lk 4–6.
- Laaman, Eduard 1909.** Cesare Lombroso. – Kirjandus ja teadus: Virulase hinnata kaasanne 17. X, nr 42, lk 334–335; 22. X, nr 43, lk 340.
- Linde, Bernhard 1915.** Eessõna. – Guy de Maupassant, Sõjajutud. Tartu: Osühisus „Noor-Eesti Kirjastus”, lk 4–6.
- Luuletajate iseäraldused.** – Kaja 17. II 1924, nr 46, lk 6.
- M. K. [Mihkel Kampmaa] 1910.** Ebavooruse õigeksmõistmine Lääne-Euroopa modernistlikus kirjanduses, iseäranis S. Przybyszewski ja O. Mirbeau kirjatöödes. – Postimees 13. III, nr 59, lk 5; 17. III, nr 62, lk 5; 20. III, nr 65, lk 5; 24. III, nr 68, lk 5.
- Martinson, Kusta 1925.** Eessõna. – Guy de Maupassant, Valitud jutud. Tartu: Noor-Eesti, lk 3–5.
- Maupassant, Guy de 1929.** Vee pääl. Tlk E. Roost, Johannes Aavik. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

- Maupassant'i hullumeelsus ja surm.** – Esmaspäev 17. VIII 1925, nr 33, lk 2.
- Maupassanti surm.** – Perekonnaleht 13. X 1907, nr 40, lk 159–160.
- Meelepettustest haschischijoovastuses.** – Perekonnaleht 11. VII 1909, nr 2, lk 230–231.
- Monticelli, Daniele 2006.** Keeleuendus ja tõlkimine Noor-Eesti kultuurilise utopia raames Villem Ridala tõlgitud „Süütu” näitel. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 379–386; nr 6, lk 477–490.
- Monticelli, Daniele 2008.** Noor-Eesti projektist tänapäeva Eesti kultuurilis-poliitilise diskursuse taustal. Kriitilised ülestähendused. – Methis. Studia humaniora Estonica, nr 1–2, lk 276–287.
- Naisterahva uudishimu.** Koguteosest „Naise ilu ja kirk”. II peatükk. – Endine Kosjaleht 28. VI 1930, nr 9, lk 2.
- Nelisteist aastat neegripoissi.** Mälestusi ja märkmeid „Meie Maa” 15. a. juubeli puhul. – Meie Maa 12. VI 1934, nr 42, lk 2.
- Nn. 1904.** Heast ja halvast kirjandusest. – Uus Aeg 19. VIII, nr 97, lk 1.
- Nukker härg.** Kuidas elas ja töötas Guy de Maupassant. – Tallinna Post 10. III 1939, nr 10, lk 3.
- Patrick, Jonathan 1998.** Maupassant's Men: Masculinity and the Franco-Prussian War. – Fin de Siècle? Toim Anne Frémot. Nottingham: University of Nottingham, lk 17–26.
- Pilski, Peeter 1925.** Guy de Maupassant. – Päevaleht 7. IX, nr 241, lk 2.
- Ploom, Ülar 2005.** D'Annunzio „Innocente” ja Ridala „Süütu”. Mõningaid vähem teadvustatud aspekte seoses Noor-Eestiga. – Looming, nr 12, lk 1851–1862.
- Prantsuse talupoeg maailmasõjas.** – Vaba Sõna 14. III 1934, nr 58, lk 4.
- Raudkepp, L. [Aleksander Leopold] 1929.** Usu- ja kõlblusõpetusest. – Eesti Kirik 31. I, nr 5, lk 38.
- Schlosser, Hans 1933.** Geniaalsus ja hullumeelsus. – Uhuu: universaal poolekuu žurnaal-ajaleht 1. IV, nr 2, lk 5.
- Semper, Johannes 1914.** „Noor-Eesti” kirjanduslised koosolekud. – Postimees 18. II, nr 40, lk 2–3.
- Semper, Johannes 1934.** Kirjandusliku trepi esimestel astmel. – Postimees 6. VI, nr 151, lk 4.
- Sillaots, Marta 1930.** Kirjanduslik ülevaade. – Eesti Kirjandus, nr 5, lk 244–245.
- Sisask, Kaia 2018.** Noor-Eesti ja prantsuse vaim. (Acta Universitatis Tallinnensis. Humaniora.) Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Stegmuller, Francis 1949.** Maupassant: A Lion In The Path. New York: Random House.
- Tuglas, Friedebert 1921.** Ääremärkused I. – Kirjandus-kunst-teadus. Päevalehe erileht 14. II, nr 1, lk 2–4.
- Tuglas, Friedebert 1960.** Mälestused. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Tõnisson, Jaan 1900.** Päevaleht Postimees poliitiline, majanduseline ja kirjanduseline avalik Eesti häälekandja. – Postimees 28. XI, nr 267, lk 4.
- Veidemann, Rein 2005.** Maailmakirjanduse retseptiooniplahvatus Eestis: lisandusi Noor-Eesti mõistmiseks. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 865–872.

Kaia Sisask (snd 1967), PhD, Tallinna Ülikooli prantsuse kultuuri ja kirjanduse dotsent (Narva mnt 29, 10120 Tallinn), kaia.sisask@tlu.ee

Guy De Maupassant's short stories in Estonia in the early 20th century: Translations and reception through the lens of decadence

Keywords: literary studies, translation history, French literature, Maupassant, decadent culture, realism

In the early 20th century, the influx of foreign literary movements into Estonia was largely facilitated through print media. Periodicals predominantly favoured concise and captivating stories. Between 1900 and 1939, a significant number of translations of Guy de Maupassant's short stories were published due to their alignment with these criteria. These translated stories later found their way into collections. Maupassant's short stories can be interpreted as both realistic and decadent, with both perspectives finding representation in the Estonian reception. Nevertheless, the prevailing view depicts Maupassant as an eccentric writer whose mental illness is reflected in his writings. Themes such as neurosis, hysteria, hypnotism, intoxicants and misogyny associate Maupassant with decadent culture. The press does not shy away from portraying his loose lifestyle, battle with syphilis, suicide attempt, and other scandalous episodes. Since the turn of the century, a multitude of Maupassant's stories about extramarital affairs as well as horror tales with clear ties to decadence have been translated. However, even characters in Maupassant's war and peasant stories can be interpreted as degenerate. Maupassant's reception provides insight into the era's perception of artists and writers in a broader sense: genius is often associated with mental illness and substance abuse. In prefaces to short story collections and reviews published in newspapers, Maupassant is sometimes hailed as a great realist, a discerning student of human psychology, and a master of style. Johannes Aavik introduces language innovation in translating Maupassant, while Tuglas views Maupassant as an exemplar on the path towards more refined realism.

Kaia Sisask (b. 1967), PhD, Tallinn University, Associate Professor of the French Language and Culture (Narva mnt 29, 10120 Tallinn), kaia.sisask@tlu.ee